

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ДРУГИЙ СЕНАТ

**у справі за конституційними скаргами Бичкова Сергія Андрійовича,
Бая Анатолія Анатолійовича щодо відповідності Конституції
України (конституційності) частини шостої статті 176 Кримінального
процесуального кодексу України**

Київ
19 червня 2024 року
№ 7-р(II)/2024

Справа № 3-111/2023(207/23, 315/23)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Мойсик Володимир Романович (голова засідання, доповідач),
Городовенко Віктор Валентинович (доповідач),
Лемак Василь Васильович,
Первомайський Олег Олексійович,
Різник Сергій Васильович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними скаргами Бичкова Сергія Андрійовича, Бая Анатолія Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України.

Заслухавши суддів-доповідачів Городовенка В.В., Мойсика В.Р. та дослідивши матеріали справи,

Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Бичков С.А., Бай А.А. звернулися до Конституційного Суду України з клопотаннями перевірити на відповідність Конституції України

(конституційність) частину шосту статті 176 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс), згідно з якою „під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114², 258–258⁶, 260, 261, 437–442 Кримінального кодексу України, за наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу, застосовується запобіжний захід, визначений пунктом 5 частини першої цієї статті“.

1.1. Зі змісту конституційної скарги Бичкова С.А. та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Слідчий суддя Шевченківського районного суду міста Києва ухвалою від 9 березня 2023 року задовольнив клопотання старшого слідчого про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно Бичкова С.А., якого підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, визначеного частиною другою статті 27, частиною другою статті 114¹ Кримінального кодексу України.

Київський апеляційний суд ухвалою від 3 квітня 2023 року залишив без зміни ухвалу слідчого судді Шевченківського районного суду міста Києва від 9 березня 2023 року й зазначив, що „рішення слідчого судді є законним, обґрунтованим і вмотивованим“.

Слідчий суддя Шевченківського районного суду міста Києва ухвалою від 2 травня 2023 року продовжив строк тримання під вартою Бичкова С.А. до 30 червня 2023 року.

Бичков С.А. вважає, що частина шоста статті 176 Кодексу не відповідає приписам статті 29 Конституції України, оскільки в ній „фактично встановлено презумпцію, за якою наявність підозри у вчиненні окремих злочинів обумовлює виключну необхідність застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без права на застосування іншого запобіжного заходу“. На думку суб'єкта права на конституційну скаргу, „цей підхід є дискримінаційним, оскільки ставить осіб, щодо яких застосовується такий запобіжний захід, у

нерівні умови порівняно з тими особами, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні інших злочинів аналогічного ступеня тяжкості“.

Автор клопотання твердить, що оспорюваним приписом Кодексу „значно звужено обсяг права підозрюваних бути звільненими під час провадження, чим порушено частину другу статті 3, частини першу, другу статті 8, частину третю статті 22, частину першу статті 24, частини першу, другу статті 29 Конституції України“, „а також виключено судовий контроль за ув'язненням <...> оскільки суд не може брати до уваги визначені процесуальним законом ризики, що обумовлюють необхідність застосування такого виняткового запобіжного заходу як тримання під вартою“.

Суб'єкт права на конституційну скаргу переконаний, що за частиною шостою статті 176 Кодексу „підозрюваний, обвинувачений фактично позбавлений права заявляти клопотання про звільнення з-під варти і застосування до нього альтернативного запобіжного заходу“, тому оспорюваний припис Кодексу „не забезпечує підозрюваному, обвинуваченому належного захисту від свавілля та не відповідає статті 29 Конституції України“.

1.2. Зі змісту конституційної скарги Бая А.А. та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Орган досудового розслідування обвинувачує Бая А.А. у вчиненні кримінального правопорушення, визначеного частиною другою статті 28, частиною першою статті 111 Кримінального кодексу України.

Шевченківський районний суд міста Києва ухвалою від 27 квітня 2023 року, залишеною без зміни ухвалою Київського апеляційного суду від 31 травня 2023 року, клопотання прокурора про продовження Баю А.А. запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою задовольнив.

Автор клопотання зазначає, що у частині шостій статті 176 Кодексу „законодавцем фактично встановлено презумпцію, за якою наявність підозри або обвинувального акта щодо вчинення особою окремого злочину, обумовлює безальтернативне застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під

вартою. Цей підхід є дискримінаційним, оскільки ставить одних осіб у нерівні умови порівняно з іншими, що є підозрюваними або обвинувачуються у вчиненні злочинів аналогічного ступеня тяжкості“.

Бай А.А. наголошує, що „конструкція“ частини шостої статті 176 Кодексу „позбавляє суд можливості змінити тримання під вартою на інший запобіжний захід, незважаючи на вплив часу, зменшення ризиків, що обумовлювали застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, розкриття та розслідування кримінального правопорушення, сприяння підозрюваного, обвинуваченого органам досудового розслідування у розкритті злочину, погіршення стану здоров'я підозрюваного/обвинуваченого“; „навіть коли йдеться про злочини, що посягають на національну безпеку України чи громадську безпеку, наявність вмотивованого судового рішення для тримання особи під вартою, яка підозрюється чи обвинувачується у їх вчиненні, є обов'язковою“.

На думку суб'єкта права на конституційну скаргу, частина шоста статті 176 Кодексу „суперечить частині другій статті 3, частинам першій і другій статті 8, частині першій статті 24, частинам першій і другій статті 29 Конституції України“, оскільки порушує його права, визначені Конституцією України, а саме: на повагу до гідності (стаття 28), на свободу та особисту недоторканність (стаття 29), на захист прав і свобод судом (стаття 55).

2. Розв'язуючи порушені в конституційних скаргах питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

У Конституції України визначено, що Україна є демократична, правова держава (стаття 1); „людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою <...> цінністю“; „права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави“; „держава відповідає перед людиною за свою діяльність“; „утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави“ (стаття 3); „в Україні визнається і діє принцип верховенства права“; „Конституція України

має найвищу юридичну силу“; „закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй“ (частини перша, друга статті 8).

Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21 Конституції України).

Згідно з Конституцією України кожен має право на повагу до його гідності; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (частини перша, друга статті 28).

Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність; ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (частини перша, друга статті 29 Конституції України).

За частиною першою статті 55 Конституції України „права і свободи людини і громадянина захищаються судом“.

Відповідно до частини першої статті 62 Конституції України „особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду“.

У Конституції України визначено, що „конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України“; „в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції“ (стаття 64).

Відповідно до Конституції України лише законами України визначають, зокрема, судочинство, організацію і діяльність прокуратури, органів досудового розслідування (пункт 14 частини першої статті 92).

3. Конституційний Суд України в цьому провадженні керується приписами статей 1, 3, 8, 21, 28, 29 Конституції України та виходить із того, що для кожної людини природними та особливо цінними є її свобода та особиста недоторканність, що є надважливими для забезпечення людської гідності та реалізації всіх інших конституційних прав і свобод.

3.1. Конституційний Суд України висловлював юридичні позиції щодо конституційного права на свободу та особисту недоторканність як засадничої цінності в демократичній державі й пріоритетності забезпечення цього права.

Конституційний Суд України наголосив, що „свобода є фундаментальною цінністю для демократичної держави“ (абзац перший підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022); „свобода (вільність) людини *a priori* є визначальною та пріоритетною для шанування державою загалом, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами“ [абзац четвертий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022].

У Рішенні Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 указано, що „серед фундаментальних цінностей дієвої конституційної демократії є свобода, наявність якої у особи є однією з передумов її розвитку та соціалізації. Право на свободу є невід'ємним та невідчужуваним конституційним правом людини і <...> означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України“ (абзац другий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини); „держава, виконуючи свій головний обов'язок – утвердження і забезпечення прав і свобод людини (частина друга статті 3 Конституції України) – повинна <...> вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією. З цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для

задоволення потреб та інтересів людини“ (перше, друге речення абзацу першого пункту 3 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України наголошує, що визначене частиною першою статті 29 Конституції України право на свободу та особисту недоторканність у сув'язі з іншими приписами цієї статті Конституції України, зокрема, є правом кожної людини на фізичну свободу та означає, що жодну людину не можна в будь-який спосіб свавільно позбавити такої свободи. Свободу й особисту недоторканність природно має кожна людина від народження, без них неможлива справжня і безпечна її життєдіяльність, а неправомірне позбавлення людини свободи може призвести до порушення її інших прав та свобод, оскільки лише вільна людина може їх безперешкодно реалізовувати.

Ураховуючи викладене та юридичні позиції, висловлені у наведених рішеннях Конституційного Суду України, а також у його рішеннях від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011, від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017, від 13 червня 2019 року № 4-р/2019, від 25 червня 2019 року № 7-р/2019, Конституційний Суд України доходить висновку, що конституційне право на свободу та особисту недоторканність є одним із засадничих прав, невіддільним однаково для кожного, особливо цінним для кожної людини і суспільства загалом, яке потребує посиленних гарантій захисту для унеможливлення свавільного позбавлення свободи людини. Тому держава зобов'язана запроваджувати юридичне унормування, яке забезпечить людину від свавільного позбавлення свободи та відповідатиме конституційним нормам і принципам.

3.2. Конституційний Суд України, ураховуючи зміст статей 1, 3 Усесвітньої декларації людських прав 1948 року, статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), статті 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року (далі – Пакт), зазначає, що право кожної людини на свободу та особисту недоторканність (і за міжнародним правом) є одним із засадничих прав, невіддільним однаково для кожного та має посилені гарантії захисту від свавілля.

Комітет Організації Об'єднаних Націй з прав людини наголосив, що „стаття 9 Пакту визнає та захищає як свободу особи, так і особисту недоторканність <...>. Це перше засадниче право, захищене Усесвітньою декларацією людських прав 1948 року, що вказує на надважливість статті 9 Пакту як для окремих осіб, так і для суспільства загалом. Свобода та особиста недоторканність цінні також тому, що позбавлення свободи та особистої недоторканності історично були основними засобами перешкоджання здійсненню інших прав людини“ (пункт 2); „свобода особи стосується свободи людини не бути підданою фізичній ізоляції, а не загальної свободи дій. Під особистою недоторканністю розуміють свободу не зазнавати фізичної та психологічної шкоди або фізичну і психологічну безпеку“ (перше, друге речення пункту 3); „пункт 1 статті 9 Пакту вимагає, щоб позбавлення свободи не було свавільним і здійснювалось із дотриманням принципу правовладдя“ (пункт 10) [Загальний коментар № 35 до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року: стаття 9 (свобода та особиста недоторканність) (*General comment № 35 Article 9 (Liberty and security of person)*), 16 грудня 2014 року] (далі – Загальний коментар № 35 до Пакту).

Європейський суд із прав людини наголошував, що «право на свободу є надважливим у „демократичному суспільстві“ у розумінні Конвенції» [рішення у справі *De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium* від 18 червня 1971 року (заяви № 2832/66, № 2835/66, № 2899/66), § 65]; „перше речення пункту 1 статті 5 Конвенції покладає на державу позитивний обов'язок захищати свободу своїх громадян. Будь-який протилежний висновок не тільки не відповідав би практиці Суду, зокрема за статтями 2, 3 і 8 Конвенції, але й створив би значну прогалину у захисті від свавільного затримання, що було б несумісним із важливістю особистої свободи в демократичному суспільстві. Отже, держава зобов'язана вживати заходів, що забезпечують дієвий захист вразливих осіб“ [рішення у справі *Storck v. Germany* від 16 червня 2005 року (заява № 61603/00), § 102]; «проголошуючи „право на свободу“, пункт 1 статті 5 Конвенції визначає фізичну свободу особи <...> не стосується звичайних обмежень свободи

пересування, які врегульовано статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції» [рішення у справі *de Tommaso v. Italy* від 23 лютого 2017 року (заява № 43395/09), § 80]; „стаття 5 Конвенції у сув’язі зі статтями 2, 3 та 4 Конвенції є основною щодо засадничих прав, які захищають фізичну недоторканність особи, і, відповідно, важливість цієї статті є першочерговою. Її головною метою є запобігання свавільному або безпідставному позбавленню свободи“ [рішення у справі *Хімчак і Білик проти України / Khimchak and Bilyk v. Ukraine* від 10 червня 2021 року (заяви № 4565/14, № 42209/15), § 7].

4. Конституційний Суд України виходить із того, що позбавлення людини свободи, зокрема в разі застосування до неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, є найбільш відчутною формою обмеження її конституційного права на свободу та особисту недоторканність, тому у статті 29 Конституції України встановлено посилені гарантії захисту цього права від свавільного обмеження.

4.1. Конституційний Суд України, виходячи з приписів статті 8 Конституції України у сув’язі з приписами частини першої її статті 64, укотре наголошує, що „обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, їх установлюють виключно Конституція і закони України, вони мають відповідати правомірній меті, бути обумовлені суспільною потребою досягнення цієї мети, домірними; у разі обмеження конституційного права (свободи) законодавець зобов’язаний запровадити таке нормативне регулювання, яке уможливить оптимальне досягнення правомірної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права (свободи) і не порушуватиме сутності такого права“ [абзац перший підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023]; «„верховенство права“ (правовладдя) вимагає, щоб утручання в конституційні права і свободи людини завжди було домірним» [абзац перший підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 19 квітня 2023 року № 4-р(II)/2023]; „відповідно до принципу верховенства права (правовладдя) законодавець може

обмежувати конституційні права людини і громадянина за дотримання умов, визначених Конституцією України“ [абзац другий підпункту 2.8 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 5 липня 2023 року № 5-р(П)/2023].

Конституційний Суд України, ураховуючи юридичні позиції, висловлені у рішеннях від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017, від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 щодо правомірності обмеження конституційного права на свободу та особисту недоторканність людини, висновує, що оскільки метою статті 29 Конституції України є недопущення свавільного обмеження (позбавлення) свободи й особистої недоторканності людини, то право на свободу та особисту недоторканність хоч і може бути обмежене, однак обмеження має бути здійснене з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, принципів правовладдя, справедливості, рівності, домірності, на підставі та у порядку, визначених законами України, за вмотивованим рішенням суду, ухваленим у порядку справедливої судової процедури, а також із урахуванням актів міжнародного права, позицій Європейського суду з прав людини.

4.2. Конституційний Суд України виходить із того, що приписи статті 29 Конституції України допускають застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою як обмеження конституційного права на свободу та особисту недоторканність. Однак таке обмеження має бути домірним і не порушувати визначені у частині другій вказаної статті Конституції України посилені гарантії захисту зазначеного конституційного права людини від свавільного втручання у разі застосування до неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, які полягають у тому, що нікого не можна тримати під вартою „інакше як за вмотивованим рішенням суду“ і „тільки на підставі та в порядку, встановлених законом“.

Конституційний Суд України сформулював юридичні позиції щодо частини другої статті 29 Конституції України, а саме:

– «словосполучення „тільки на підставах та в порядку, встановлених законом“ передбачає обов’язок органів державної влади та їх посадових осіб забезпечувати дотримання норм як матеріального, так і процесуального права при затриманні»; „наведене означає, що затриманий має право на перевірку компетентним судом не лише додержання органами державної влади та їх посадовими особами норм процесуального права, на підставі яких проводилося затримання, а й обґрунтованості підозри, яка стала підставою для затримання, законності мети, з якою воно застосовувалося та чи було необхідним і виправданим за конкретних обставин“ (абзаци сьомий, восьмий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010);

– „із аналізу частини другої статті 29 Конституції України вбачається, що винятків стосовно підстав застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, пов’язаних із тяжкістю вчиненого нею злочину, немає. Тобто, навіть коли йдеться про злочини, що посягають на національну безпеку України чи громадську безпеку, наявність вмотивованого судового рішення для тримання особи під вартою, яка підозрюється чи обвинувачується у їх вчиненні, є обов’язковою“; „із частини другої статті 29 Конституції України випливає, що підставою для правомірного обмеження права на свободу через застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є, зокрема, рішення, яке не просто формально ухвалює суд, а воно має бути обґрунтованим, справедливим. Формальне судове рішення нівелює мету та суть правосуддя“; „тримання під вартою за вмотивованим рішенням слідчого судді, суду у розумінні частини другої статті 29 Конституції України відповідає принципу верховенства права та мінімізує ризик допущення свавілля, чого неможливо досягти, враховуючи виключно тяжкість злочину та не оцінюючи конкретних обставин справи, реальних причин, що обумовлюють необхідність у триманні особи під вартою, неможливість застосування інших, більш м’яких, запобіжних заходів“ (абзаци восьмий, дев’ятий, десятий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 25 червня 2019 року № 7-р/2019).

Конституційний Суд України, розвиваючи зазначені юридичні позиції, наголошує, що за частиною другою статті 29 Конституції України застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою тільки на підставах та в порядку, встановлених законом, означає, що таке законодавче унормування має сприяти досягненню мети кримінального провадження й захисту відповідних публічних інтересів, а запобіжний захід у вигляді тримання під вартою має бути застосований, якщо досягти цієї мети та забезпечити такий захист не можна в інший спосіб, менш обтяжливий для конституційного права на свободу та особисту недоторканність. Зрештою, має бути досягнуто обґрунтованого балансу між забезпеченням ефективного здійснення кримінального провадження та вказаним конституційним правом особи, щодо якої таке провадження відкрито, зважаючи на тяжкість злочину, в якому обґрунтовано підозрюють таку особу, наявність ризиків у зв'язку з неналежною процесуальною поведінкою такої особи для виконання завдань кримінального провадження й захисту відповідних публічних інтересів. Такого балансу неможливо досягти, якщо в кримінальному провадженні буде наявний лише один винятковий запобіжний захід – тримання під вартою. Зазначене унормування не може також обмежувати повноваження слідчого судді, суду застосувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на підставі вмотивованого рішення, ухваленого в порядку справедливої судової процедури, тобто законодавець має забезпечити слідчому судді, суду й наявність дискреції у кримінальному провадженні обрати інший, більш м'який, запобіжний захід, ніж указаний. Водночас застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою лише за вмотивованим рішенням суду згідно з частиною другою статті 29 Конституції України пов'язане зі змістом конституційного права на судовий захист, яке „передбачає не тільки можливість звернення особи до суду, а й, зокрема, право на обґрунтоване судове рішення“ [перше речення абзацу третього підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 17 червня 2020 року № 4-р(II)/2020)], та конституційними вимогами до судді чинити правосуддя, керуючись принципом

правовладдя й основними засадами судочинства, як це встановлено приписами частини другої статті 129 Конституції України.

Тримання під вартою лише за вмотивованим рішенням суду (частина друга статті 29 Конституції України) зумовлене й потребою дотримання принципу презумпції невинуватості, що його гарантовано приписами статті 62 Конституції України, який у сув'язі з вимогою домірності зобов'язує суд у кожному випадку обґрунтувати потребу застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, зважаючи на те, що таку особу вважають невинуватою у вчиненні злочину доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Необґрунтоване застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з огляду лише на тяжкість злочину, в якому підозрюють або обвинувачують особу, як і її тривале тримання під вартою, перетворюють указаний запобіжний захід у кримінальне покарання, що є порушенням принципу презумпції невинуватості.

Конституційний Суд України зазначав, що „конституційний принцип презумпції невинуватості є багатоаспектним, діє на всіх стадіях кримінального провадження <...> сутність цього принципу полягає в тому, що презумпція стосовно непричетності особи до вчинення кримінального правопорушення має універсальний характер, поширюється на всі сфери суспільного життя особи та діє доти, доки її не спростовано належним чином, тобто, за приписами статті 62 Конституції України, у законному порядку й обвинувальним вироком суду. У розумінні зазначених конституційних приписів метою принципу презумпції невинуватості є захист особи, стосовно якої здійснюється/здійснювалось кримінальне провадження, від будь-яких виявлених у зв'язку із цим форм осуду від публічної влади, унаслідок чого піддано сумніву непричетність такої особи до вчинення кримінального правопорушення, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду“ [перше, друге речення абзацу другого підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022].

Конституційний Суд України, ураховуючи наведене, вважає, що за частиною другою статті 29 Конституції України в сув'язі з приписами статей 3, 8, частини першої статті 55, частини першої статті 62, частини першої статті 64 Конституції України унормування законом підстав та порядку застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має відповідати передусім принципам правовладдя, домірності, презумпції невинуватості, забезпечувати особі належний судовий захист від свавілля, а застосування цього запобіжного заходу має бути засноване не лише на тяжкості злочину, в якому підозрюють або обвинувачують особу, а й на наявності обґрунтованої підозри у вчиненні злочину особою, ризиків у зв'язку з неналежною процесуальною поведінкою такої особи для здійснення кримінального провадження та захисту відповідних публічних інтересів, що гарантуватиме тримання під вартою лише на підставі вмотивованого рішення суду. Отже, законодавець для досягнення мети кримінального провадження та захисту відповідних публічних інтересів не може визначати запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою як безальтернативного і має забезпечити наявність у кримінальному провадженні принаймні одного запобіжного заходу, який є більш м'яким і який можна обрати як менш обтяжливий для конституційного права на свободу та особисту недоторканність особи.

4.3. Конституційний Суд України виходить із того, що частина друга статті 29 Конституції України є співставною з приписами пункту 3 статті 5 Конвенції й практикою їх тлумачення Європейським судом із прав людини, юрисдикцію якого визнала Україна.

Відповідно до приписів пункту 3 статті 5 Конвенції «кожен, кого заарештовано або затримано згідно з приписами підпункту „с“ пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час

провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання».

Європейський суд із прав людини на підставі своєї практики тлумачення зазначених приписів статті 5 Конвенції в рішенні у справі *Грубник проти України / Grubnyk v. Ukraine* від 17 вересня 2020 року (заява № 58444/15) підсумував, що:

– „питання про обґрунтованість тримання обвинуваченого під вартою слід оцінювати в кожній справі окремо на підставі відповідних фактів та із врахуванням її особливостей. Тривале тримання під вартою має бути обґрунтованим у конкретній справі тільки за наявності чіткої вимоги суспільного інтересу, який, попри презумпцію невинуватості, переважає принцип непорушності особистої свободи, що його визначено у статті 5 Конвенції <...>. Будь-яка система обов'язкового тримання під вартою *per se* є несумісною з пунктом 3 статті 5 Конвенції“ (§ 110);

– «на національні судові органи насамперед покладено відповідальність гарантувати у кожному конкретному випадку, що тримання обвинуваченого під вартою не перевищуватиме обґрунтованого строку. З цією метою вони повинні дотримувати принципу презумпції невинуватості, розглянути усі факти, які свідчать „за“ і „проти“ наявності згаданої вимоги суспільного інтересу або виправдовують відступ від правила статті 5 Конвенції, та навести їх у своїх рішеннях щодо клопотань про звільнення з-під варти» (§ 111);

– «обов'язок посадової особи, яка чинить правосуддя, зазначати „відповідні“ та „достатні“ підстави тримання під вартою – на додаток до наявності обґрунтованої підозри – покладено на неї з моменту ухвалення першого рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» (§ 113);

– „розв'язуючи питання про звільнення або тримання особи під вартою, органи державної влади зобов'язані розглянути альтернативні засоби забезпечення її явки до суду“ (§ 114);

– «до обґрунтувань, які згідно з практикою Суду вважають „відповідними“ та „достатніми“ доводами (окрім наявності обґрунтованої підозри), належать такі підстави, як небезпека переховування від слідства, ризик чинення тиску на свідків або фальсифікації доказів, ризик змови, ризик повторного вчинення злочину, ризик спричинення порушення громадського порядку, а також потреба захисту затриманого» (§ 115);

– „існування законодавчих механізмів, що обмежують повноваження національних судів щодо ухвалення рішень у справах про тримання під вартою під час досудового слідства, було порушенням пункту 3 статті 5 Конвенції“ (§ 116).

4.4. Практика конституційних судів європейських країн у справах про тримання особи під вартою під час досудового слідства заснована на тому, що особу не можна свавільно позбавити свободи, втручання в її засадниче право на свободу та особисту недоторканність через застосування до неї вказаного запобіжного заходу має відповідати принципам правовладдя, домірності, презумпції невинуватості, а потреба такого застосування має бути заснована на вмотивованому судовому рішенні.

Федеральний Конституційний Суд Німеччини наголосив, що „втручання в засадниче право на свободу має відповідати принципу домірності <...>. Принцип домірності вимагає, щоб захід був придатним і потрібним для досягнення поставленої мети, а пов'язане з ним втручання не було недомірним важливості справи“ [рішення від 2 липня 2008 року, № 2 BvR 1073/060 (15, 16)]; „свобода особи може бути обмежена лише з особливо вагомих причин і за наявності суворих формальних гарантій <...>. Водночас визначені законом втручання виконують функцію захисту свободи, оскільки вони визначають межі допустимих обмежень свободи особи <...>. Під час призначення та дотримання досудового тримання під вартою завжди слід брати до уваги суперечність між правом особи на особисту свободу <...> та неминучими потребами дієвого кримінального переслідування <...>. Позбавлення свободи особи, яку лише

підозрюють в учиненні кримінального правопорушення, допустиме лише у виняткових випадках через презумпцію невинуватості, яка походить із принципу правовладдя <...>. У цьому контексті обмеження свободи, які є потрібними й доцільними з погляду кримінального переслідування, мають бути зіставлені з правом на свободу обвинуваченого, який ще не був остаточно засуджений, як виправні, водночас принцип домірності має вирішальне значення <...>. Принцип домірності важливий не лише для порядку, але й для тривалості досудового тримання під вартою. Він вимагає, щоб тривалість досудового тримання під вартою була домірною очікуваному покаранню, а також установлює його межі попри очікуване покарання <...>. Тяжкість злочину і пов'язане з цим очікуване покарання як такі не можуть слугувати виправданням і без того тривалого строку досудового тримання під вартою у випадку значних, яких можна було уникнути, затримок у провадженні з вини держави. З огляду на особливу значущість права на особисту свободу <...> захист засадничих прав має також бути досягнутий у спосіб організації судочинства <...>. Отже, рішення про продовження тримання під вартою підлягають більш широкому обґрунтуванню <...>. Як правило, кожне рішення про продовження досудового тримання під вартою повинно містити актуальні твердження про подальше існування його передумов щодо співмірності засадничого права обвинуваченого на свободу та інтересу широкої громадськості в кримінальному переслідуванні, а також щодо питання домірності, позаяк із плином часу вага відповідних обставин може змінюватися <...>. Зміст та обсяг відповідних пояснень мають забезпечувати можливість перегляду результату оцінювання з погляду принципу домірності не лише зацікавленою особою, а й спеціалізованим судом, який ухвалює постанову в рамках його власного перегляду, а також мають бути послідовними та зрозумілими <...>. Для цього аргументація суду повинна всебічно враховувати відповідні обставини конкретної справи, а також брати до уваги факти, які свідчать про відсутність підстав для тримання під вартою задля ухвалення об'єктивно обґрунтованого рішення суду“ [рішення від 1 грудня 2020 року, № 2 BvR 1853/20, (24, 25, 26, 28, 29)].

Конституційний Суд Республіки Хорватія зазначав, що, „ухвалюючи рішення про продовження тримання під вартою як юридичного заходу позбавлення особи засадничого права на особисту свободу в період до ухвалення остаточного вироку стосовно її винуватості, компетентний суд зобов'язаний представити та детально пояснити відповідні та достатні підстави, які роблять продовження тримання під вартою виправданим і потрібним. Суд зобов'язаний ретельно вивчити обґрунтування продовження тримання під вартою з урахуванням обставин кожної справи і в кожному випадку повинен установити і зазначити, що юридичні підстави для тримання під вартою все ще існують, а також детально пояснити, чому він вважає наявними законні та легітимні підстави для тримання під вартою“ [пункт 5 мотивувальної частини рішення від 28 вересня 2004 року (U-III-3698/2003)]; «тримання під вартою як юридичний захід позбавлення особи права на особисту свободу <...> є особливо винятковим заходом позбавлення особи волі в період до ухвалення остаточного вироку про винуватість; це не є покаранням і не має бути покаранням для затриманого. Отже, особа може бути затримана лише тоді, коли існує висока ймовірність того, що її буде визнано винною та буде проголошено вирок, коли є „обґрунтована підозра“ у вчиненні особою злочину, та, як правило, лише для забезпечення здійснення кримінального провадження»; «ступінь будь-якого посягання на право людини має бути домірним його правомірній меті. У випадку, коли закон прямо співвідносить тримання під вартою <...> із тривалістю покарання у виді позбавлення волі, яке встановлене за певний злочин, тоді орган, який здійснює кримінальне провадження, має під час застосування такого заходу „тестувати“ його на дотримання принципу домірності з особливою ретельністю та встановити не лише застосовність заходу (чи належить правопорушення до категорії злочинів), а також чи є потрібним досудове обмеження волі (наприклад, чи не можна його замінити більш м'яким заходом) і чи пропорційне воно покаранню, на яке підозрюваний (обвинувачений) може очікувати» [пункти 6, 9 мотивувальної частини рішення від 17 березня 2009 року (U-III-4182/2008, U-III-678/2009)].

4.5. Досліджуючи приписи актів міжнародного права, Конституційний Суд України звертає увагу, що застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має бути домірним та заснованим на вмотивованому судовому рішенні.

У Загальному коментарі № 35 до Пакту Комітет Організації Об'єднаних Націй з прав людини наголосив, що «арешт або затримання можуть відповідати національному законодавству і, тим не менш, бути свавільними. Поняття „свавілля“ не слід ототожнювати з поняттям „протиправність“, а потрібно тлумачити ширше, охоплюючи складники недоречності, несправедливості, непередбаченості та недотримання належної юридичної процедури, поряд зі складниками обґрунтованості, потрібності та домірності. Наприклад, тримання під вартою як запобіжний захід має бути обґрунтованим і потрібним за будь-яких обставин <...> рішення про тримання особи під вартою в будь-якій формі є свавільним, якщо воно не підлягає періодичній перевірці щодо обґрунтованості подальшого тримання під вартою» (пункт 12); «друге речення пункту 3 статті 9 Пакту вимагає, щоб тримання під вартою осіб, які очікують суду, було винятком, а не правилом <...>. Застосування тримання під вартою до підозрюваних та обвинувачених не має бути загальною практикою. Тримання під вартою має ґрунтуватися на рішенні, що ухвалюють у кожному конкретному випадку, про те, що воно обґрунтоване і потрібне з урахуванням усіх обставин для таких цілей, як запобігання втечі, втручання в процес збирання доказів або рецидиву злочину. Відповідні фактори мають бути прописані в законі і не повинні містити таких розпливчастих і широких стандартів, як „суспільна небезпека“. Тримання під вартою до суду не має бути обов'язковим для всіх обвинувачених у конкретному злочині без урахування індивідуальних обставин. До того ж тримання під вартою мають застосовувати не на підставі можливого вироку за злочин, а на підставі визначення потреби в цьому запобіжному заході. Суди повинні розглядати питання про те, чи дозволять альтернативні триманням під вартою такі запобіжні заходи, як застава, електронні браслети або інші, усунути потребу у триманні під вартою в конкретному випадку» (пункт 38).

Відповідно до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 27 вересня 2006 року № Res (2006) 13 державам-членам щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, умов, у яких воно має відбуватися, та про заходи забезпечення гарантій проти зловживань (далі – Рекомендація Комітету) з огляду на презумпцію невинуватості та на презумпцію на користь свободи тримання під вартою особи, яку підозрюють у вчиненні правопорушення, має бути винятком, а не правилом; не має бути обов'язковою вимогою, щоб особу, яку підозрюють у вчиненні правопорушення (або певну категорію осіб), тримали під вартою; в окремих випадках тримання під вартою має бути застосоване, лише якщо воно вкрай потрібне і як останній захід; його не мають застосовувати з каральних міркувань (пункт 3). Також у Рекомендації Комітету наголошено, що для уникнення необґрунтованого застосування тримання під вартою має існувати якнайширший перелік альтернативних, менш обмежувальних заходів щодо поведінки підозрюваної особи (пункт 4); особу можуть тримати під вартою лише за таких умов: обґрунтована підозра, що він чи вона вчинила правопорушення; наявність вагомих підстав вважати, що в разі звільнення він чи вона втече або вчинить серйозне правопорушення, або здійснить утручання у відправлення правосуддя, або становитиме серйозну загрозу громадському порядку; якщо немає можливості застосувати альтернативний захід, щоб запобігти зазначеним небезпекам, цей захід є складовою процесу кримінального судочинства (пункт 7).

5. Конституційний Суд України виходить із того, що засадничий судовий захист особи від свавілля під час позбавлення її свободи не може бути обмежений за жодних обставин, навіть в умовах воєнного стану.

5.1. Конституційний Суд України звертає увагу, що відповідно до приписів частини другої статті 64 Конституції України в умовах воєнного стану можуть бути встановлені тимчасові обмеження прав і свобод. Проте відповідно до цієї норми Конституції України не можуть бути обмежені конституційні права на

свободу та особисту недоторканність (стаття 29), на судовий захист (стаття 55), а також презумпція невинуватості (стаття 62).

Ураховуючи свої юридичні позиції, висловлені в рішеннях від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003, від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, від 13 червня 2019 року № 4-р/2019, Конституційний Суд України наголошує, що принцип правовладдя, що є засадничим принципом демократичного суспільства, зумовлює обов'язковість судового контролю над утручанням у право кожної людини на свободу; конституційне право людини на судовий захист є надважливою гарантією серед усіх прав і свобод людини і громадянина, судовий захист вважають найбільш дієвою гарантією відновлення цих прав і свобод у разі їх порушення.

У Рішенні Конституційного Суду України від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020 зазначено, що «українська формула правовладдя як засади національного конституційного ладу є двоскладовою: відповідно до першого складника „верховенство права в Україні визнається“, відповідно до другого – „верховенство права в Україні діє“ <...>. Другий складник „верховенства права“ (правовладдя) висуває імператив його дієвості, тобто ефективності, чим, власне, і здійснюється забезпечення його практичної значущості. Ідеться насамперед про сукупність національних інституцій, механізмів і процедур, що є доконечними для того, щоб особа була спроможною володіти людською гідністю та захистити себе від свавільних дій держави (її органів і посадових осіб) <...>. Особливу роль у системі інституційного забезпечення „верховенства права“ (правовладдя) відведено судовій владі загалом» (абзац перший підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

Керуючись приписами статті 8 Конституції України, Конституційний Суд України указував, що „пряма дія норм Конституції України означає, що ці норми застосовуються безпосередньо“ (перше речення абзацу другого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016); „однією із загальних засад українського конституційного ладу є гарантія звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і

громадянина безпосередньо на підставі Конституції України“ [абзац другий пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022].

Конституційний Суд України наголошує, що й в умовах воєнного стану роль суду є визначальною в системі інституційного забезпечення правовладдя, а судовий захист прав і свобод людини від свавілля – надважливим, у таких умовах не дозволено свавільне тримання особи під вартою без умотивованого судового рішення.

5.2. Конституційний Суд України звертає увагу на те, що за міжнародним правом, за яким хоч і можливий відступ від права на свободу та особисту недоторканність під час війни або іншої суспільної небезпеки (стаття 15 Конвенції, стаття 4 Пакту), засадничий судовий захист особи від свавільного тримання під вартою має бути забезпечений.

Європейський суд із прав людини, дослідивши відступ держав від права на свободу та продовження тримання під вартою без судового контролю, наголошував, зокрема, що «стаття 5 Конвенції визначає засадниче право людини, а саме захист особи від свавільного втручання держави в її право на свободу. Судовий контроль за втручанням виконавчої влади у право особи на свободу є невіддільною ознакою гарантії, що її встановлено в пункті 3 статті 5 Конвенції, яка покликана мінімізувати ризик свавілля та забезпечити правовладдя, одним із „засадничих принципів демократичного суспільства <...> на який прямо вказано в преамбулі Конвенції“»; «розслідування терористичних злочинів, безсумнівно, ставить перед органами влади особливі проблеми <...>. Однак це не означає, що слідчі органи мають *carte blanche* відповідно до статті 5 Конвенції заарештовувати підозрюваних для допиту без ефективного контролю з боку національних судів і, зрештою, наглядових органів Конвенції, коли вони вирішать стверджувати, що йдеться про тероризм» [рішення у справі *Nuray Şen v. Turkey* від 17 червня 2003 року (заява № 41478/98), § 22, § 23]; „навіть у ситуаціях міжнародного збройного конфлікту гарантії, визначені Конвенцією, продовжують

застосовувати, хоча вони і мають бути витлумачені в контексті приписів міжнародного гуманітарного права“; „тримання під вартою має відповідати нормам міжнародного гуманітарного права і, що найважливіше, має відповідати засадничій меті пункту 1 статті 5 Конвенції, яка полягає в захисті особи від свавілля“ [рішення у справі *Hassan v. the United Kingdom* від 16 вересня 2014 року (заява № 29750/09), § 104, § 105].

Згідно з Рекомендацією Комітету наявність надзвичайного стану відповідно до статті 15 Конвенції не має впливати на право особи, яку тримають під вартою, на оскарження правомірності її затримання (пункт 20); кожне рішення судового органу про тримання будь-кого під вартою, про продовження такого тримання або про застосування альтернативних заходів має бути вмотивоване (пункт 21).

У Загальному коментарі № 35 до Пакту Комітет Організації Об'єднаних Націй у межах статті 4 Пакту зауважує, що „статтю 9 Пакту також застосовують у ситуаціях збройного конфлікту, до яких застосовні норми міжнародного гуманітарного права. Хоча норми міжнародного гуманітарного права можуть стосуватися тлумачення статті 9 Пакту, ці дві юридичні сфери доповнюють, а не виключають одна одну“ (пункт 64); „права, наведені у статті 9 Пакту, не належать до переліку прав, від яких не можна відступати за пунктом 2 статті 4 Пакту, однак повноваження держав-учасниць щодо відступу від прав мають межі. Держави-учасниці, які відступають від звичайних процедур, визначених статтею 9 Пакту, в умовах збройного конфлікту чи інших надзвичайних ситуацій повинні забезпечити, щоб такі відступи не перевищували тих, яких суворо вимагає серйозність фактичної ситуації“ (пункт 65); „у статті 9 Пакту є інші складники <...> які не можуть бути предметом правомірного відступу відповідно до статті 4 Пакту. Засаднича гарантія недопустимості свавільного тримання під вартою не дозволяє відступу, оскільки навіть ситуації, що їх охоплює стаття 4 Пакту, не можуть виправдати позбавлення свободи, яке є безпідставним або непотрібним за цих обставин“ (пункт 66); „процесуальні гарантії, що захищають свободу особи, ніколи не можуть піддаватися заходам відступу, які обійдуть захист прав, від яких не

можна відступати. Для захисту прав, від яких не можна відступати, зокрема й тих, що їх зазначено у статтях 6 і 7 Пакту, право на звернення до суду, щоб дати можливість суду без зволікання ухвалити рішення щодо законності затримання, не повинно бути обмежене заходами відступу“ (пункт 67).

До того ж у Доповіді про дотримання принципів демократії, прав людини та правовладдя в умовах надзвичайного стану (*Report – Respect for democracy, human rights and the rule of law during states of emergency*), ухваленій Європейською Комісією „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) 19 червня 2020 року за допомогою письмової процедури, яка замінила 123-тє пленарне засідання [CDL-AD(2020)014], наголошено, що „навіть в умовах надзвичайного стану переважну силу повинен мати засадничий принцип правовладдя <...>. Правовладдя означає, що органи влади зобов’язані діяти в межах закону, а їхні заходи мають переглядати незалежні суди. Потрібно гарантувати юридичний захист осіб“ (§ 9), а також указано, що надзвичайний стан може призводити до обмеження прав людини, й виділено три основних механізми, які застосовують у приписах права щодо прав людини задля врегулювання надзвичайних ситуацій (§ 38), а саме винятки з прав людини (§ 39); обмеження прав людини (§ 40); відступ від прав як тимчасове призупинення гарантій певних прав людини, серед яких засадничі судові гарантії усе частіше розглядають як такі, від яких не можна відступати (§ 41).

6. Конституційний Суд України, виходячи з приписів статей 3, 8, частин першої, другої статті 29, частини першої статті 55, частини першої статті 62, частини першої статті 64 Конституції України, перевіряє на відповідність Конституції України (конституційність) частину шосту статті 176 Кодексу й розглядає правомірність установленого нею обмеження конституційного права на свободу та особисту недоторканність, а саме застосування під час дії воєнного стану такого запобіжного заходу, як тримання під вартою, до осіб, яких підозрюють або обвинувачують у вчиненні злочинів,

передбачених статтями 109–114², 258–258⁶, 260, 261, 437–442 Кримінального кодексу України, за наявності ризиків, зазначених у статті 177 Кодексу.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України в Україні введено воєнний стан (Указ Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“ від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами).

У Рішенні від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022 Конституційний Суд України наголосив: „Беручи до уваги, що врегулювання відповідних питань належить до розсуду Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших органів державної влади в межах їх конституційних повноважень <...> заходи в сфері оборони держави мають бути своєчасними, послідовними та комплексними, оскільки від їх ефективного запровадження залежить стан обороноздатності України“; „підтримання високого рівня обороноздатності є найвищим державним інтересом і однією з найбільш захищених конституційних цінностей України“, захист суверенітету та територіальної цілісності України згідно з частиною першою статті 17 Основного Закону України є однією з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу; „в умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України“ (абзац сьомий підпункту 5.1, абзац перший, перше речення абзацу другого підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України акцентує, що згідно з приписами частини першої статті 17 Конституції України в умовах воєнного стану захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної, інформаційної безпеки є не лише найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу, а й невіддільною умовою збереження української державності як такої. Лише в законах України визначають, зокрема, діяння, які є злочинами, та відповідальність за них (пункт 22 частини першої статті 92 Конституції України).

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України вважає, що за приписами частини першої статті 17, пункту 22 частини першої статті 92

Конституції України у їх сув'язі держава має позитивний обов'язок створювати належні національні юридичні механізми притягнення особи до кримінальної відповідальності, зокрема забезпечувати ефективне функціонування кримінальної юстиції, щоб в умовах воєнного стану гарантувати посилений захист суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності, обороноздатності, державної, економічної й інформаційної безпеки України та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини, що посягають на зазначені надважливі конституційні публічні інтереси.

6.1. Конституційний Суд України зазначає, що на виконання вказаних приписів Конституції України статтю 176 Кодексу Законом України „Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки“ від 14 квітня 2022 року № 2198–ІХ доповнено частиною шостою задля захисту національних інтересів України, захисту української державності „від злочинів проти національної і громадської безпеки, та недопущення ухилення винними особами від відбуття кримінального покарання за вчинення злочинів вказаної категорії, а також злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку“ [Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки (реєстр. № 7186)].

Унаслідок таких законодавчих змін за частиною шостою статті 176 Кодексу запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовують лише під час дії воєнного стану, за наявності ризиків, визначених статтею 177 Кодексу, до осіб, яких підозрюють або обвинувачують у вчиненні певного переліку злочинів

(статті 109–114², 258–258⁶, 260, 261, 437–442 Кримінального кодексу України), а саме:

– злочини проти основ національної безпеки України (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України; державна зрада; колабораційна діяльність; пособництво державі-агресору; посягання на життя державного чи громадського діяча; диверсія; шпигунство; перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань; несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану);

– злочини проти громадської безпеки (терористичний акт; втягнення у вчинення терористичного акту; публічні заклики до вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту, проходження навчання тероризму; фінансування тероризму; перетинання державного кордону України з терористичною метою; створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань; напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення);

– злочини проти миру, безпеки, людства та міжнародного правопорядку (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни; порушення законів та звичаїв війни; застосування зброї масового знищення; розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення; екоцид; геноцид).

Конституційний Суд України вбачає правомірною мету, з якою законодавець доповнив частиною шостою статтю 176 Кодексу, маючи намір

посилити захист суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності, обороноздатності, державної, економічної й інформаційної безпеки України за рахунок установлення вказаною нормою Кодексу тимчасово (на період дії воєнного стану) особливого порядку застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до осіб, яких підозрюють або обвинувачують у вчиненні злочинів, які за тяжкістю й характером є наднебезпечними в умовах воєнного стану.

6.2. Конституційний Суд України, перевіrivши частину шосту статті 176 Кодексу на відповідність вимозі домірності, звертає увагу, що під час обмеження права на свободу та особисту недоторканність потрібними є не будь-які менш обтяжливі для прав і свобод осіб заходи, а лише ті, які здатні досягти правомірної мети на якісному рівні.

Відповідно до Кодексу „завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура“ (стаття 2); „під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом“ (частина перша статті 12).

Конституційний Суд України з урахуванням наведеного та з огляду на приписи статті 131, частин першої, третьої статті 176, статті 177, частини першої статті 183 Кодексу наголошує, що запобіжні заходи у кримінальному

провадженні використовують для забезпечення належної процесуальної поведінки підозрюваного або обвинуваченого, тримання під вартою є винятковим і найбільш суворим серед таких запобіжних заходів, як особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, оскільки під час його застосування особу позбавляють свободи. Водночас такий запобіжний захід порівняно з указаними більш м'якими запобіжними заходами за певних умов може стати єдиним дійсно дієвим й обґрунтованим запобіжним заходом для виконання завдань кримінального провадження, зокрема, в умовах воєнного стану, коли забезпечення правопорядку в державі ускладнено, а масові загрози життю і здоров'ю людей, іншим їхнім засадничим правам і свободам надвисокі. За таких умов без тримання особи під вартою, особливо якщо така потреба зумовлена тяжкістю й характером злочинів, у яких підозрюють або обвинувачують особу, наявністю ризиків, визначених статтею 177 Кодексу, практично неможливо буде забезпечити виконання цією особою процесуальних обов'язків, запобігти її спробам переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду, іншій неналежній процесуальній поведінці, що перешкоджатиме здійсненню кримінального провадження або й зовсім унеможливить його й створюватиме у зв'язку із цим загрози низці публічних інтересів.

Конституційний Суд України зауважує, що застосування за частиною шостою статті 176 Кодексу під час дії воєнного стану запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до особи, яку підозрюють або обвинувачують у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, громадської безпеки, миру, безпеки, людства та міжнародного правопорядку, за наявності ризиків, визначених статтею 177 Кодексу, є потрібним засобом для забезпечення ефективності розслідування цих злочинів і виконання завдань кримінального провадження в умовах воєнного стану, що обумовлено потребою посиленого захисту суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності, обороноздатності, державної, економічної й інформаційної безпеки України.

6.3. Конституційний Суд України наголошує, що шкода для прав і свобод особи від застосування за частиною шостою статті 176 Кодексу запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не повинна бути надмірною, що є потрібною умовою збереження обґрунтованого балансу між вимогами публічних інтересів і захистом права на свободу та особисту недоторканність особи.

Згідно з Кодексом зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, належать верховенство права (правовладдя), забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (пункти 1, 5, 10, 14 частини першої статті 7).

Досліджуючи частину шосту статті 176 Кодексу, Конституційний Суд України зазначає, що за цією нормою Кодексу застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою залежить не лише від тяжкості злочину, у якому її підозрюють або обвинувачують, а й від наявності ризиків, що їх визначено статтею 177 Кодексу.

За статтею 177 Кодексу метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; учинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому його підозрюють, обвинувачують (частина перша); підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, що

їх визначено частиною першою статті 177 Кодексу (частина друга). До того ж під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за частиною шостою статті 176 Кодексу не встановлено винятків щодо дотримання приписів статей 178, 194 Кодексу, які визначають обставини, з'ясування яких є обов'язком слідчого судді, суду як для застосування цього запобіжного заходу, так і для його продовження.

Конституційний Суд України наголошує, що, визначивши такі критерії для застосування слідчим суддею, судом до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, законодавець дотримав міжнародних стандартів щодо застосування тримання під вартою, збалансував потребу між забезпеченням ефективного здійснення кримінального провадження та правом особи на свободу та особисту недоторканність, щодо якої його відкрито, й установив тримання такої особи під вартою лише на підставі вмотивованого судового рішення. Законодавець відтворив ці ж критерії для застосування слідчим суддею, судом до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, визначивши в частині шостій статті 176 Кодексу, що цей запобіжний захід під час воєнного стану застосовують не лише залежно від тяжкості злочину, а й за наявності ризиків, що їх визначено статтею 177 Кодексу. Водночас без наявності таких ризиків цей запобіжний захід за частиною шостою статті 176 Кодексу не мають застосовувати. Згідно з частиною другою статті 177 Кодексу, зокрема, слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, що їх встановлено Кодексом.

Аналізуючи частину першу статті 183 Кодексу, Конституційний Суд України звертає увагу, що законодавець визначив застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за частиною шостою статті 176 Кодексу без доведення прокурором, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, визначеним статтею 177 Кодексу. Однак це не позбавляє можливості слідчого суддю, суд застосувати інший, більш м'який, запобіжний захід, визначений Кодексом.

Відповідно до Кодексу можливість застосування застави до особи, стосовно якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, може бути

визначена в ухвалі слідчого судді, суду у випадках, визначених частиною третьою або четвертою статті 183 Кодексу (друге речення частини першої статті 182); „під час дії воєнного стану слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 Кодексу, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні щодо злочину, передбаченого статтями 109–114², 258–258⁶, 260, 261, 402–405, 407, 408, 429, 437–442 Кримінального кодексу України“ (абзац восьмий частини четвертої статті 183). Тобто із наведених приписів Кодексу випливає, що законодавець закріпив дискрецію слідчого судді, суду під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за частиною шостою статті 176 Кодексу не визначати або визначати розмір застави з урахуванням підстав та обставин, установлених статтями 177, 178 Кодексу.

Виходячи зі змісту приписів статей 3, 8, частин першої, другої статті 29, частини першої статті 55, частини першої статті 62, частини першої статті 64 Конституції України Конституційний Суд України вважає, що відповідно до вказаних приписів Кодексу під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за частиною шостою статті 176 Кодексу є можливість, за певних підстав та обставин, визначених статтями 177, 178 Кодексу, застосувати заставу як більш м'який запобіжний захід. Отже, за частиною шостою статті 176 Кодексу запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не визначено як безальтернативний винятковий запобіжний захід.

Аналізуючи остаточні судові рішення у справах Бичкова С.А., Бая А.А., Конституційний Суд України констатує, що суди, визначаючи правомірність застосування до цих осіб запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за частиною шостою статті 176 Кодексу, з'ясували та врахували підстави та обставини, визначені статтями 177, 178, 194 Кодексу, оцінили обґрунтованість підозри у вчиненні кримінального правопорушення, наявність ризиків, суспільну небезпечність кримінальних правопорушень, у вчиненні яких підозрюють або обвинувачують указаних осіб, тяжкість покарання, яке загрожує у разі визнання особи винною у вчиненні таких правопорушень, а також неможливість

застосування іншого, більш м'якого, запобіжного заходу. Зі змісту остаточних судових рішень у справах Бичкова С.А., Бая А.А. вбачається, що суди ухвалили ці судові рішення на підставі частини шостої статті 176 Кодексу як такої, що уможливило застосування іншого, більш м'якого, запобіжного заходу, окрім як тримання під вартою. Однак застосування судами саме цього виняткового запобіжного заходу обґрунтовано тяжкістю злочину, у вчиненні якого підозрювали або обвинувачували зазначених осіб, та наявністю ризиків їх переховування від суду, за яких недопустиме звільнення з-під варти. Баю А.А. під час продовження строку тримання під вартою Шевченківський районний суд міста Києва ухвалою від 15 січня 2024 року, залишеною без зміни рішенням Київського апеляційного суду від 28 лютого 2024 року, визначив можливість застосування застави.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України вважає, що особливий порядок застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за частиною шостою статті 176 Кодексу забезпечує слідчому судді, суду можливість застосувати такий запобіжний захід лише на підставі вмотивованого судового рішення, як того вимагають стаття 8, частина друга статті 29 Конституції України.

7. Конституційний Суд України висновує, що частина шоста статті 176 Кодексу не суперечить статтям 3, 8, частинам першій, другій статті 29, частині першій статті 55, частині першій статті 62, частині першій статті 64 Конституції України, оскільки ця норма Кодексу забезпечує посилені гарантії захисту конституційного права на свободу та особисту недоторканність особи від свавільного втручання, що їх визначено частиною другою статті 29 Конституції України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 92, 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“

Конституційний Суд України**у х в а л и в:**

1. Визнати такою, що відповідає Конституції України (є конституційною), частину шосту статті 176 Кримінального процесуального кодексу України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“.

**ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**